

УДК 159.922.62

Яремчук О. В.

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної та прикладної психології
Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ МІФОТВОРЧОСТІ ОСОБИСТОСТІ ТА СПІЛЬНОТИ (МЕМОС)

Е статті пропонується соціально-психологічна модель етнокультурної міфотворчості особистості та спільноти (МЕМОС), що становить основу одноіменної теорії, розроблюваної в межах одеської школи історичної психології.

Ключові слова: етнокультурна міфотворчість, моделювання, спільний вчинок етнокультурної міфотворчості, діалог.

Етнокультурна міфотворчість є складною системою, що самоорганізується та еволюціонує за законами процесів творчого відкриття, тобто нелінійно. Тому створення моделі етнокультурної міфотворчості особистості та спільноти (в подальшому МЕМОС) потребує задіявання синергетичної парадигми. З цього приводу звернемося до напрацювань класиків цього напрямку [2; 4]. На думку І. Р. Пригожина, «замість уявлення про людські системи, які постають в термінах «рівновага» або «механізм», ми бачимо світ, який постійно розвивається і для якого характерна неточна інформація і мінливі цінності, отже світ, що має безліч варіантів майбутнього» [4]. Вчений підводить під дану тезу і суто прагматичне обґрунтування: сучасна планетарна система наближається до біфуркації, але завдяки застосуванню синергетичних методів людське суспільство може діяти цілеспрямовано, в певному сенсі ми можемо «вибрати» напрямок своєї еволюції [4]. Ця думка розвинена нами в концепті спільного вчинку етнокультурної міфотворчості, що дозволяє поглянути на мультикультуралізм, розвиток та модернізацію традиції, конструювання нової картини світу спільноти, самоініціацію в глобальному просторі як на творчий процес самоздійснення особистості та спільноти в умовах глобалізації. Відзначимо, що у випадку етнокультурної міфотворчості особистості та спільноти необхідне, поперше, моделювання для пізнання її як соціально-психологічного процесу і, по-друге, моделювання — з метою фасилітації її або для впливу на неї як об'єкт соціально-психологічних технологій в мультикультурному соціумі.

На нашу думку, в моделюванні етнокультурної міфотворчості особистості та спільноти другого типу, в умовах України, необхідно врахувати наступне: українське суспільство потребує психологічно вивіреної стратегії розвитку, через те що воно є поліетнічним, поліконфесійним, багатомовним (як мінімум двомовним). Побудова концепції мультикультуралізму в такому суспільстві і визначення праксеологічних версій її реалізації багато в чому пов'язані з моделюванням різнорівневих варіантів взаємо-

дії етнокультурної міфотворчості суб'єктів культури, представлених різними етносами в складі української нації. Для вирішення цих завдань і пропонується МЕМОС, що об'єднує в собі низку моделей, презентованих нами в попередніх публікаціях. Серед них: 1. Соціально-психологічна модель циклічності міфотворчості від первісності до епохи глобалізації [7]. 2. Соціально-психологічна модель конструювання «Я» в культурно-історичному просторі [9]. 3. Соціально-психологічна модель національного міфу [10]. 4. Соціально-психологічна модель саморозвитку суб'єкта культуротворчості [11].

Безумовно, більш формалізований характер комплексна МЕМОС набере поступово, завдяки подальшому вивченню причинно-наслідкових зв'язків між вхідними і вихідними сигналами етнокультурної міфотворчості у процесі самоорганізації етнічної особистості та спільноти. Тому на даному етапі актуальною є концептуальна модель поліваріантності проявів етнокультурної міфотворчості. Основною ідеєю цієї моделі є — нове бачення особистості, яка творить себе, вибудовуючи власне життя у багатоголосі різноманітних культурних і часових контекстів. Таке бачення характерне для пізнього постмодернізму, який відмовляється від настановлення на «смерть суб'єкта», залишаючи, однак, думку про контекстуальність та конструювання особистості. Людина в цьому світогляді є надскладною живою системою, що здатна самоорганізовуватися. Перед особистістю як суб'єктом постає широка можливість вибору різноманітних життєвих стратегій, а звідси випливає необхідність «примирення» багатьох варіантів і векторів самоконструювання. Породжена синергетикою ідея множинності потенційних ліній розвитку системи в точках біфуркації приводить до усвідомлення можливості співпраці творчої особистості з процесом світоперетворення, що пронизує її власний життєвий простір. Механізмом такої співпраці і може виступати етнокультурна міфотворчість особистості. Не применшуючи значущість попередніх тлумачень особистості, особистість розуміється нами як процес створення авторського тексту (індивідуального авторського міфу); рефлексивний проект у культурно-історичному просторі — середовищі знаків, символів, міфологем. Ми згодні з думкою Т. М. Титаренко про те, що «життєвий світ такої особистості не збігається ані із зовнішнім, ані з внутрішнім світами, будучи їх рухомою взаємопроекцією» [6, 85]. В основі МЕМОС — процес міфотворчості, який є умовою спільного вчинку етнокультурної міфотворчості особистості та спільноти [5].

На нашу думку, міф — це універсальний культурно-психологічний феномен, первинний код смислів, символів, світоглядних установок, що відбивають архетипи колективного несвідомого в індивідуальній психіці. У пропонованій МЕМОС наголошується на тому, що міф є системою мислення й досвіду, яка спирається на психологічний баланс свідомої та несвідомої сфери особистості і таким чином виступає медіатором між реальним та потенціальним «Я». Архетипно-символічна структура міфу дозволяє відбити тенденцію холистичності у внутрішньому світі людини й у соціальному житті, що виявляється, насамперед, у синтезі логіки й

емоцій, раціонального й інтуїтивного способів пізнання світу. Отже, міф є універсальною формою включеності людини у світ, екологічним способом досягнення особистістю цілісності, інструментом структурування та упорядкування психічних змістів на шляху до Самості. Таке розуміння міфотворчості сприяє тому, що особистість спонтанно створює міфологеми, просто перебуваючи у своєму природному стані означування, переживання й оцінювання життєвих подій. Будучи інтегральним компонентом ментальності певної культури, етносу, соціальної групи, особистості, міф, таким чином, задає координати картини світу і визначає перспективи самореалізації суб'єкта у певному смисловому полі можливостей.

Важливу роль в процесах, описаних вище, відіграє самоініціація особистості в культурно-історичному просторі, що уможлиблюється завдяки трансформації індивідуальних метафор у авторські символи. Дійсно, символ — це породжуючий принцип мови, що дозволяє оволодіти нескінченним числом різних її відображень, які спроможні висловити її суть з будь-якою точністю. Трансформація індивідуальних метафор у авторські символи є творчим процесом, що просуває особистість до більш глибокого розуміння світу й самої себе. Як вважав О. Ф. Лосєв, символ створюється з наміром не тільки відображати життя, але і його змінювати. Він абсолютно закономірний й системний, вповні відчутний, хоча включає в себе ірраціональні та трансцендентні величини [3]. У пропонованій МЕМОС символотворчість позиціонує парадоксальну діалектику абстрактного і конкретного, реального та ідеального. Перетворювальний потенціал символотворчості оприявнюється у смислоутворенні, що постає у процесах самоактуалізації, саморозвитку та самоздійснення особистості як суб'єкта культури. Ми солідаризуємося з визначенням культури в інтегративно-особистісному підході, де «культура охоплює сукупність складових буття людей, включених у їхню діяльність і використовуваних ними (свідомо або неусвідомлено) як для збереження (і відтворення) її компонентів (цілей, засобів, способів, результатів та ін.), так і для їхнього відновлення. Інакше кажучи, культура забезпечує репродуктивно-нормативну й діалогічно-творчу функції людських індивідів, спільнот і людства в цілому» [1, с. 174]. Вслід за Г. О. Баллом, ми віддаємо перевагу трактуванню «особистості, що тісно пов'язує категорію особистості з категорією культури, говорячи конкретніше, за допомогою категорії особистості характеризується втілення, або, краще сказати, буття культури в людському індивіді» [там само, с. 172].

Це увиразнюється в акті екзистенційного проектування як вчинку, який виводить суб'єкта в простір культурного соціогенезу і надає нових можливостей для самоздійснення. В свою чергу, спільний вчинок етнокультурної міфотворчості — це особлива система взаємодії між людьми, що передбачає творення його учасниками унікальних, індивідуально і соціально значущих смислів і цінностей етнокультурної спільноти, з якою вони себе ідентифікують. Він здійснюється з метою конструктивного і продуктивного розв'язання суперечностей між індивідуальними авторськими міфами національної консолідації і працює у напрямку досягнення цілісного розвивального ефекта для всіх його учасників, надаючи унікальні можливості

для успішної реалізації як спільних, так і індивідуальних життєвих завдань. Основний принцип його — ціннісно-сміслова спрямованість особистості на процес переструктурування середовища у відповідності зі структурою особистісних смислів. В ході спільного вчинку здійснюється діалог в інтра- та інтерсуб'єктних сферах особистості. Причому процесуальність як онтологічний атрибут діалога оприявнюється перш за все у процесуальній природі висловлювання, у постійних взаємопереходах зовнішнього і внутрішнього планів особистості, у «вчинковому мисленні» та ін. Причому діалог ніколи не є завершеним, остаточним, він — актуальне становлення, подія.

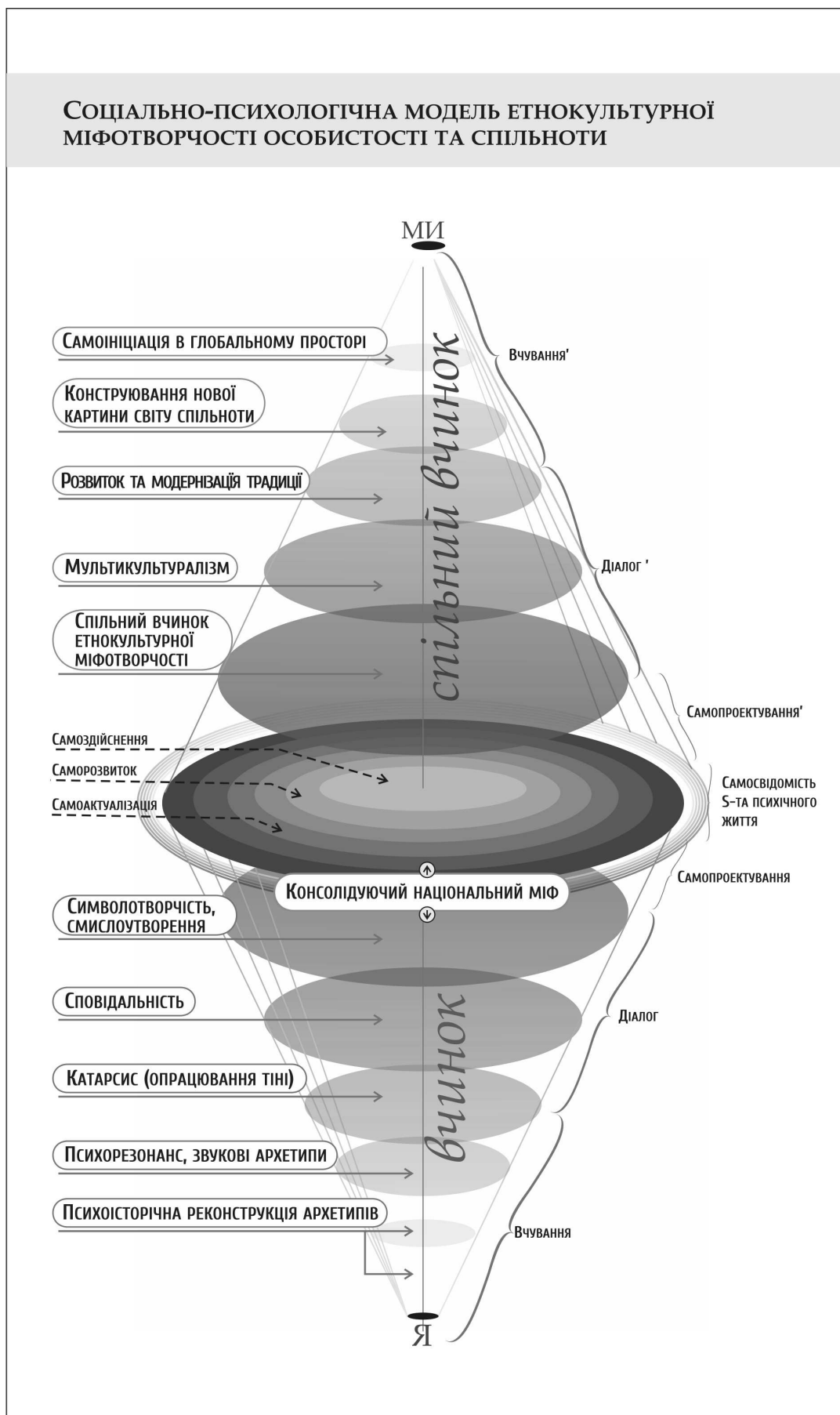
Наступний рівень діалогу позначений у моделі «діалог» — це діалог як співбуття, який передбачає прийняття позиції іншого, визнання його права на власний вибір, усвідомлення інакості іншого. На наш погляд, це і є основою гармонійного мультикультуралізму. Суб'єктом спільного вчинку етнокультурної міфотворчості є спільність «Я-Ми», яку характеризує відповідна модель відносин: «Ми-відносини» за А. Шюцем, «Ми-суб'єкт» Ж.-П. Сартра і т. ін. У процесі спільного вчинення відбуваються зміни самосприйняття, сприйняття іншої людини і світу. У даному випадку йдеться про такий творчий акт, який є вираженням «онтологічного усвідомлення» (П. Тілліх), коли Я своїм вчинком із себе «довизначаю» (М. Мамардашвілі) світ. Отже, у спільному вчинку кожна зі сторін усвідомлює свій потенціал і може дійти до суті своїх прагнень — самоперевершення.

Звернемось до основних вимог до моделювання соціально-психологічних систем, до яких можна віднести етнокультурну міфотворчість особистості та спільноти. Зазвичай розрізняють два основні методи моделювання: моделювання для вивчення об'єкта і моделювання з метою оптимізації його функціонування, тобто управління ним. У першому випадку створюється пізнавальна модель, яка відтворює механізми функціонування об'єкта, суть процесів, що протікають у ньому, його структуру та внутрішні зв'язки.

У другому випадку вибудовується модель керованого об'єкта, яка, перш за все, задовольняла б потребам розробки технологій. Призначена для супроводу процесу управління об'єктом, ця модель зазвичай має більш формалізований характер і відбиває причинно-наслідкові зв'язки між вхідними і вихідними сигналами об'єкта, залишаючи поза увагою внутрішні механізми об'єкта, а також ті параметри і стани, які не використовуються в алгоритмі певної технології.

На думку більшості дослідників, все, що зараз розуміється під моделями, може бути представлене у вигляді двох великих класів: символічні і речові моделі. Символічні моделі — це умоглядні, або ідеальні моделі, і, власне кажучи, саме вони лежать в основі всіх дослідницьких моделей в соціальних науках. Отже, для наших цілей моделювання етнокультурної міфотворчості особистості та спільноти найбільше підходить символічна модель, яка постає у послідовності розумових дій, спрямованих на відтворення специфіки етнокультурної міфотворчості як соціально-психологічного явища, що має процесуальний та самоорганізаційний характер, тому його речове або предметно-технічне моделювання значно ускладнене.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ МІФОТВОРЧОСТІ ОСОБИСТОСТІ ТА СПІЛЬНОТИ

Як відомо, моделі типологізуються також за завданнями, які вирішуються в ході моделювання: опис явища, його пояснення чи прогнозування розвитку. Зокрема, МЕМОС за цим принципом може поставати як описова, пояснювальна і прогностична водночас. Відзначимо, що прогностичні моделі часто не включають пояснювальні моделі, тому що на практиці вдається одержати задовільний прогноз на основі емпіричних узагальнень, тобто використовуючи лише дані описових моделей. Зміст МЕМОС включає концепти та конструкти соціально-психологічної теорії етнокультурної міфотворчості особистості та спільноти, тому вона є концептуальною моделлю [8]. На нашу думку, створення концептуальної МЕМОС є досягненням певного рівня абстрагування на шляху від попереднього опису етнокультурної міфотворчості особистості та спільноти до її формалізованої моделі. Зазвичай концептуальні моделі втілюються або тільки у вербальній формі, або в змішаному вербально-візуальному вигляді. Саме цим останнім способом моделювання ми і скористалися. У професійних колах розрізняють три види концептуальних моделей: логіко-семантичні, структурно-функціональні та причинно-наслідкові. Для нашого випадку більш значущими є перші два. Елементами логіко-семантичної МЕМОС є всі твердження і факти, включені в вербальний опис етнокультурної міфотворчості особистості та спільноти. Представлення такої моделі здійснюється засобами логіки із залученням знань, накопичених в даній предметній області. В свою чергу, при побудові структурно-функціональної МЕМОС етнокультурна міфотворчість особистості розглядається нами як цілісна система, в якій виокремлюються складові частини, компоненти, елементи, підсистеми. Частини системи етнокультурної міфотворчості особистості та спільноти зв'язуються структурними відносинами, які описують підпорядкованість, логічну часову послідовність вирішення окремих завдань за допомогою цієї системи.

Логіко-семантична та структурно-функціональна представленість МЕМОС доповнюється причинно-наслідковою. Причинно-наслідкова МЕМОС використовується нами для фасилітації процесів етнокультурної міфотворчості особистості у соціально-психологічних технологіях акмеорієнтованого розвитку особистості та групи [8]. На відміну від структурно-функціональної, вона орієнтована в основному на опис динаміки процесів етнокультурної міфотворчості. Елементами цієї моделі є поняття, категорії, концепти, конструкти, показники, індикатори та змінні, які описують розвиток етнокультурної міфотворчості особистості, процеси її формування в конкретних соціальних групах.

Висновки. Враховуючи вищесказане, резюмуємо: об'єктом моделювання у МЕМОС виступає етнокультурна міфотворчість особистості в поліваріантності своїх проявів, цей об'єкт завдяки своїй специфіці передбачає комбінування декількох способів його моделювання в залежності від цілей дослідника, практика, технолога і т. ін. Верифікація основних складових: елементів, функцій, процесів, механізмів етнокультурної міфотворчості, зафіксованих в даній моделі, проводиться в межах соціально-психологічних технологій. Крок до формалізації представленої моделі є наступний її

варіант, який подає етапи відповідної соціогуманітарної технології формування етнокультурної міфотворчості особистості та спільноти.

Не дивлячись на зрозумілу на даному етапі наукового пошуку неповноту ракурсів теоретико-методологічного аналізу, дана спроба моделювання етнокультурної міфотворчості особистості та спільноти виявила значну кількість психологічних феноменів та принципів їх взаємодії, які окреслюють поле подальших досліджень етнокультурної міфотворчості.

Список літератури

1. Інтегративно-особистісний підхід у психологічній науці та практиці : монографія / [Г. О. Балл, О. В. Губенко, О. В. Завгородня та ін.] ; за ред. Г. О. Балла. — Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. — 206 с.
2. Князева Е., Курдюмов С. Интуиция как самоощущение / Е. Князева, С. Курдюмов // Вопросы философии. 1994. № 2. — 25–37.
3. Лосев А. Ф. Проблема символа и реалистическое искусство / А. Ф. Лосев. — М.: Искусство, 1976. — 367 с.
4. Пригожин И. Порядок из хаоса: новый диалог человека с природой [Текст]: научное издание / И. Пригожин; пер. с англ. Ю. А. Данилова. — М.: Эдиториал УРСС, 2001. — 310 с.
5. Татенко В. О. Соціальна психологія впливу: Монографія / В. О. Татенко. — К.: Міленіум, 2008. — 216с.
6. Титаренко Т. М. Постмодерні концептуалізації понять «особистість» та «життєвий шлях» [Текст] / Т. М. Титаренко // Психологія і суспільство. — 2009. — № 4. — С. 83–96.
7. Яремчук О. В. Наряди і міфотворчість як спосіб методологізування в історичній психології (рос. мовою) / О. В. Яремчук // Психологічні перспективи. Спец. випуск: Психологія професійної діяльності працівників соціальної сфери. Зб. наук. пр.: К.: Золоті ворота. — 348 с., с. 219–226.
8. Яремчук О. В. Історична психологія та акмеологія: досвід застосування теорії етнокультурної міфотворчості особистості // Вісник Одеського національного університету. Серія: Психологія. Т.18. Вип. 22. Ч. 3, 2013, с. 253–261.
9. Яремчук О. В. Карнавальність як принцип актуалізації етнокультурного міфотворчого потенціалу особистості / О. В. Яремчук // Психологія особистості. — 2011. — № 1 (2), с. 200–210.
10. Яремчук О. В. Соціально-психологічна модель національного міфу./ О. В. Яремчук. // Наукові студії з соціальної та політичної психології, № 27 (30), 2012. — С. 118–128.
11. Яремчук О. В. Соціально-психологічна модель саморозвитку суб'єкта культуротворчості / О. В. Яремчук // Проблеми загальної та педагогічної психології. Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / За ред. С. Д. Максименка. Т. XIV, част. 2. — К.; 2012. — 452 с, с. 427–433.

Яремчук О. В.

Кандидат психологических наук,
доцент кафедры социальной и прикладной психологии
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ЭТНОКУЛЬТУРНОГО МИФОТВОРЧЕСТВА ЛИЧНОСТИ И СООБЩЕСТВА (МЕМОС)

Резюме

В статье предлагается социально-психологическая модель этнокультурного мифотворчества личности и сообщества (МЕМОС), составляющая основу одноименной теории, разрабатываемой в рамках одесской школы исторической психологии.

Ключевые слова: этнокультурное мифотворчество, моделирование, совместный поступок этнокультурного мифотворчества, диалог.

Yaremchuk O.

PhD of Psychological science, docent
Social and Applied Psychology Department
Odessa National University named after I. I. Mechnikov

SOCIO-PSYCHOLOGICAL MODEL OF ETHNOCULTURAL MYTH-CREATIVITY OF PERSONALITY AND COMMUNITY (MEMOS).

Summary

In the article is given the socio-psychological model of ethnic and cultural myth-creativity of the individual and the community (MEMOS), which is the basis of the theory of the same name theory, being developed within the Odessa school of historical psychology.

Key words: ethno-cultural myth-making, modeling, the common action of ethno-cultural myth-creativity, dialogue.